

1Gezin1Plan. Handboek voor de praktijk - Arjan Bolt, Quirien van der Zijden,
m.m.v. Karel Diephuis, Ella Tacq, Renske van Bemmel
ISBN 978 90 8850 637 6 NUR 947 (c) 2015 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

1Gezin1Plan

1Gezin1Plan. Handboek voor de praktijk - Arjan Bolt, Quirien van der Zijden,
m.m.v. Karel Diephuis, Ella Tacq, Renske van Bemmel
ISBN 978 90 8850 637 6 NUR 947 (c) 2015 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

1Gezin 1Plan

Handboek voor
de praktijk

Arjan Bolt, Quirien van der Zijden

m.m.v. Karel Diephuis, Ella Tacq, Renske van Bommel

u i t g e v e r i j

SWP

1Gezin1Plan. Handboek voor de praktijk - Arjan Bolt, Quirien van der Zijden,
m.m.v. Karel Diephuis, Ella Tacq, Renske van Bommel
ISBN 978 90 8850 637 6 NUR 947 (c) 2015 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Eerste druk, januari 2015 (ISBN 978 90 8850 499 0)

Tweede druk, september 2015

Derde druk, februari 2017

Vierde druk, februari 2021

Vijfde druk, februari 2022

1Gezin1Plan

Handboek voor de praktijk

Arjan Bolt, Quirien van der Zijden

m.m.v. Karel Diephuis, Ella Tacq, Renske van Bommel

ISBN 978 90 8850 637 6

NUR 947 / THEMA JKSN / BISAC SOC025000

DOI 10.36254/978-90-8850-637-6

© 2015-2022 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Inleiding	9
1 Doel en uitgangspunten van 1Gezin1Plan & Gezin Centraal	17
1.1 Inleiding	17
1.2 De bedoeling van de hulp aan gezinnen als vertrekpunt	18
1.3 De bedoeling van 'eigen kracht'	20
1.4 Vormgeven aan de bedoeling	22
1.4.1 Werken met de doelen en de oplossingen van de cliënt	22
1.4.2 Samenwerking in drie ringen	24
1.4.3 Gedragsverandering in de eigen leefomgeving	28
1.5 De methodiek Gezin Centraal	28
2 Samenwerken en doelen stellen met gezinnen	31
2.1 Inleiding	31
2.2 Samenwerken als basisvaardigheid	33
2.3 Het oplossingsgerichte stroomschema	34
2.4 De vrijblijvende relatie	35
2.4.1 Aansluiten bij een vrijblijvende relatie	36
2.4.2 Hoe samenwerken als de deur niet wordt geopend?	40
2.4.3 Vrijblijvend wordt zoekend: perceptie en het formuleren van een hulpvraag	43
2.4.4 Vaardigheden om een context voor een hulpvraag te creëren	46
2.5 De zoekende relatie	50
2.5.1 Aansluiten bij een zoekende relatie	51
2.5.2 Doelen: nu eens even geen SMART	53
2.5.3 Toekomstprojecties	54
2.5.4 Onderzoeken van positieve ervaringen: de vraag naar de uitzondering	60
2.5.5 Onderzoeken van positieve ervaringen: schaalvragen	62
2.5.6 Onderzoeken van positieve ervaringen: registratieopdrachten	64

2.6	De consulterende relatie	65
2.6.1	Werkbare doelen en samenwerken aan een gezinsplan	65
2.6.2	Het risico van terugval en hernieuwd versterken van 'eigen kracht'	67
2.6.3	Aansluiten bij een consulterende relatie	71
2.7	De co-expertrelatie	72
2.8	De samenwerkingsrelaties en interventies schematisch weergegeven	75
3	Samenwerken met en benutten van het sociale netwerk	77
3.1	Inleiding	77
3.2	Drie ringen	78
3.3	Aandacht voor het netwerk vanaf de start	79
3.4	Netwerkgerichte gespreksvoering	82
3.5	Middelen	85
3.5.1	De vier kolommen	86
3.5.2	Het narratieve en oplossingsgerichte genogram	88
3.5.3	Het netwerkschema en de netwerklijst	92
3.5.4	De levenslijn	95
3.5.5	Netwerkverkenning met kinderen	96
3.6	De professionals rond een gezin	97
3.6.1	Het gezin écht centraal	98
3.6.2	Samenwerken in het team rond een gezin	101
3.7	Tot slot	104
4	Samenwerken met het team rond een gezin	105
4.1	Inleiding	105
4.2	Wanneer start je met 1Gezin1Plan?	106
4.3	Wat is een gezinsplan?	108
4.4	De betrokkenen bij het gezinsplan	110
4.5	Afstemmen	111
4.5.1	De rondetafelbijeenkomst	112
4.5.2	Het voorbereiden van een 'ronde tafel'	113
4.5.3	De bijeenkomst als zodanig	115
4.5.4	Alternatieve vormen van overleg en communicatie van het team rond een gezin	118
4.6	De afsprakenlijst	123
4.7	Evaluatie en vervolgspraken	125
4.8	Afsluiten gezinsplan	127

5	Werken aan gedragsverandering	129
5.1	Inleiding	129
5.2	Coachen naar duurzame gedragsverandering	130
5.3	Analyseren en beïnvloeden van de samenwerkingsrelatie	135
5.4	De methode van de 'drie gebeurtenissen'	141
5.4.1	Een filmscène in je hoofd	141
5.4.2	Gebeurtenis 1. De beginsituatie	143
5.4.3	Gebeurtenis 2. De gewenste situatie	146
5.4.4	Gebeurtenis 3. De uitzondering	152
5.5	De uitzondering recht voor je neus	155
5.6	Abstraheren van vaardigheden	157
5.7	Werken aan een concrete aanzet tot bewegen (CAB)	159
5.8	Oefenen van vaardigheden en geslaagde interactie met gezinnen	163
5.9	Evalueren van gedragsverandering als onderdeel van coaching van gezinnen	172
5.9.1	Het doel van evalueren	172
5.9.2	Voortdurende evaluatie aan de hand van de CAB	174
5.9.3	Evalueren van de gezinsdoelen	175
5.9.4	Rapporteren	177
5.9.5	Hulpmiddelen bij het evalueren	183
5.9.6	Feedback van cliënten	185
6	Reflectie is de sleutel	187
6.1	Zelfreflectie en het parallelproces	187
6.2	Feedback, methodiektrouw en werkzame bestanddelen	189
6.3	Luisteren!	191
Dank		193
Bijlagen		195
Bijlage 1	Het netwerkschema	195
Bijlage 2	De netwerklijst	196
Bijlage 3	Format Gezinsplan	200
Bijlage 4	1Gezin1Plan: stappen, middelen en technieken in schema	204
Bijlage 5	Lijsten voor cliëntenfeedback (Client Directed Outcome Informed)	208
Literatuur		214

1Gezin1Plan. Handboek voor de praktijk - Arjan Bolt, Quirien van der Zijden,
m.m.v. Karel Diephuis, Ella Tacq, Renske van Bemmel
ISBN 978 90 8850 637 6 NUR 947 (c) 2015 B.V. Uitgeverij SWP Amsterdam

Inleiding

Mogelijk dacht je bij het lezen van de titel van dit boek: ik weet toch allang wat 1Gezin1Plan inhoudt – waarom zou ik daar nog een boek over lezen? Nu je toch besloten hebt om het open te slaan, kunnen we net zo goed proberen je over te halen verder te lezen. Soms kan nadere kennismaking met het schijnbaar vanzelfsprekende tot verrassingen leiden.

Ten behoeve van dit boek spraken we met de ouders binnen een gezin – de familie Schrijvers – dat via 1Gezin1Plan heeft samengewerkt met een team met uiteenlopende professionals. Zij gaven toestemming om hun opmerkingen en feedback te gebruiken. Ze vertellen het volgende over hun ervaringen met hulpverlening:

‘We hebben als gezin erg veel meegemaakt. Daarom zijn er ook zo veel instanties en hulpverleners die zich met ons bezighouden. Vroeger wilden we wel hulp. Toen we merkten dat hulpverleners steeds een oordeel over ons hadden, werden we steeds meer gesloten. Daardoor verliepen gesprekken met hen steeds stroever. We kregen een negatief stempel achter onze naam. Niemand luisterde naar wat wij te zeggen hadden. En er kwamen ook nog steeds meer instanties bij waar we wat mee moesten. We raakten daardoor helemaal de weg kwijt. We hebben toen de “negeermodus” aangezet. De deur bleef voortaan gesloten voor hulpverleners.’

Twee jaar geleden ontmoetten deze mensen Lisa. Haar lukte het geleidelijk aan om het vertrouwen van de ouders te winnen. We vroegen hun wat er anders was in het contact met Lisa. Ze vertellen daar het volgende over:

‘We hebben Lisa meteen verteld dat we moeite hebben om hulpverleners te vertrouwen. Daar reageerde ze goed op. De eerste gesprekken waren vrij oppervlakkig, meer een soort globale kennismaking. Ze gaf ons de gelegenheid haar beter te leren kennen. Na verloop van tijd hadden we het gevoel dat het goed klikte en begonnen we meer te vertellen over ons eigen leven. En zo kwamen we ook te spreken over onze zorgen over de kinderen.’

'Het klikte goed met haar omdat we nooit enige dwang hebben ervaren. We zijn het ook wel eens niet met elkaar eens. Maar dat schaadt ons vertrouwen niet. We leggen dan steeds onze argumenten op tafel en komen dan altijd wel ergens in het midden uit.'

Lisa stelde voor om met 1Gezin1Plan te starten. Inmiddels gaat het veel beter met het gezin Schrijvers en zijn de meeste doelen van hun gezinsplan gerealiseerd. We hebben vader en moeder Schrijvers gevraagd naar hun beste advies aan hulpverleners. Dit was hun antwoord:

'Luister goed naar de wensen van je cliënten. Je moet niet je eigen punten willen doorzetten. Daar help je ons niet mee. Je moet je namelijk realiseren dat jij na ons weer naar een andere cliënt gaat. Maar wij blijven zitten met jouw punt waar wij niet op zitten te wachten. Je moet bedenken dat als je bij cliënten thuis komt, dat jij met hen móét samenwerken. Anders schiet het niet op. Andersom is dat niet zo. Cliënten zijn namelijk niet verplicht op met jou samen te werken. En daarom moet je niet je eigen punten tot uitvoer willen drijven.'

Wellicht heb je in je werk ook ervaring opgedaan met gezinnen met een 'negatief stempel' achter hun naam. Gezinnen waar ook wel termen opgeplakt worden als 'multi-problem' of 'zorgmijndend'. En mogelijk heb je ook wel eens een dergelijke 'omslag' ervaren in de samenwerking met zo'n gezin.

Als je in de jeugdsector werkt dan heb je te maken met de transitie van de zorg voor jeugd. Niet de landelijke of provinciale, maar de gemeentelijke overheid gaat deze zorg organiseren. Een transitie is noodzakelijk als het bestaande systeem heeft gefaald of op essentiële onderdelen is vastgelopen. Een transitie leidt alleen tot wezenlijke verbetering als er een fundamentele omslag in cultuur, procedures en handelen plaatsvindt (Rotmans, 2012). Alleen als er sprake is van een breuk met het oude systeem, kan de transitie slagen.

Wat houdt die fundamentele omwenteling in denken concreet in? Iedereen is het erover eens dat de positie van cliënten, van jeugdigen en hun ouders

en opvoeders, versterkt moet worden. Ze moeten gezien worden als gelijkwaardige samenwerkingspartners. En hulp moet beter georganiseerd worden, afgestemd op de behoeften en capaciteiten van die cliënten. En daarbij komt de term 'één gezin één plan' om de hoek kijken.

Wanneer meerdere instellingen zich bezighouden met hulp en zorg aan één gezin, is het altijd de gewoonte geweest dat elke professional een eigen behandelplan formuleert. Gezinnen moesten – en moeten vaak nog – meewerken aan meerdere plannen tegelijk. Het principe van 1Gezin1Plan is de hulp aan gezinnen die te maken hebben met meerdere hulpverleners of instanties zo goed mogelijk te laten verlopen. Hierdoor werken al die professionals – nauw met elkaar en met het gezin in kwestie samen – aan één gezinsplan.

In een groot aantal regio's is de filosofie van één plan per gezin in allerlei varianten omarmd en uitgetest. Het is een gevleugeld begrip in de jeugdsector en inmiddels ook in het sociale domein, het onderwijs en binnen veiligheidshuizen. Aan 1Gezin1Plan ligt een visie op de rol en de positie van de zorgvragers ten grondslag.

'Ik moet je even spreken', zegt de kleuterjuf tegen de moeder van kleuter Kevin. 'We hebben het gisteren over hem gehad in het zorgoverleg. Ik maak me zorgen over hem, hij zit vaak in zijn eigen wereldje en speelt weinig met andere kinderen.' 'Waarom wist ik daar niets van?' zegt de moeder. De kleuterjuf antwoordt: 'Ik wilde wat ik dacht eerst voorleggen aan de schoolpsycholoog, ik wilde je niet laten schrikken.' Kevin's moeder: 'Ik schrik me nu juist rot, wie zitten er allemaal bij zo'n zorgoverleg? Waarom waren mijn man en ik daar niet bij?'

Werken volgens de uitgangspunten van 1Gezin1Plan impliceert volgens ons dat een professional de gezinsleden ziet als samenwerkingspartners. Begrippen als 'empowerment' en 'eigen kracht' zijn al enige tijd gangbaar in de jeugdsector. Je kunt stellen dat het paradigma om het gezin als volwaardige samenwerkingspartner te beschouwen tegenwoordig breed wordt onderschreven. Maar is dat hetzelfde als een *paradigmashift*? Het is zeer de vraag of deze visie altijd consequent wordt gehanteerd in uitvoering en organisatie. Als dat zo was, zou de kleuteronderwijzeres uit het voorgaande

voorbeeld als vanzelfsprekend haar observaties met de ouders hebben gedeeld. Ze zou met de ouders overleggen over de vervolgstappen, zonder dat er een stappenplan is uitgestippeld in een zorgoverleg waarvoor de ouders niet zijn uitgenodigd.

Waar gezinsleden worden beschouwd als volwaardige samenwerkingspartners, kan het niet zo zijn dat professionals overleggen zonder dat gezinsleden daarbij aanwezig zijn. Zeker ook niet als het ‘maar’ om een kort collegiaal telefonisch contact gaat, voorafgaand aan een overleg, om alvast ‘af te stemmen’.

Nog te vaak wordt erover gesproken dat we vooral het gezin of de ouders moeten betrekken bij de hulp, bij de dienstverlening of bij het onderwijs van een kind. Deze wijze van formuleren – helaas ook gebruikt in onderzoek naar 1Gezin1Plan – wijst erop dat de paradigmashift nog onvoldoende heeft plaatsgevonden. Het is wenselijk dat het gezin en het gezinsleven beschouwd wordt als uitgangspunt als we spreken over ‘eigen kracht’ en 1Gezin1Plan. De realiteit is dat een gezin ons – hulpverleners, dienstverleners en onderwijzers – betreft bij hun gezinsleven, en niet andersom. Deze wijze van naar gezinnen en naar je eigen rol kijken, is cruciaal. Ook als het gaat om gezinnen met grote problemen die wellicht niet altijd staan te springen om onze bemoeienis. Wij blijven altijd de gast in het leven van deze mensen.

Paradigmashift en methodisch handelen

Sinds enige jaren begeleiden wij de implementatie van 1Gezin1Plan in diverse regio's in het land. 1Gezin1Plan is een uitgewerkte werkwijze van de geschetste paradigmashift dat een kader beschrijft voor het gezinsplan dat in een handleiding is uitgewerkt. (Van der Zijden & Diephuis, 2013). We werken nauw samen met professionals uit alle vormen van de zorg voor jeugd, uit de volwassenenzorg en uit gemeentelijke diensten. Het versterken van ‘eigen kracht’ en zelfregulering van gezinnen is daarbij telkens de doelstelling.

We weten dat de samenwerkingsrelatie of ‘alliantie’ tussen professional en cliënt een essentiële factor is in de effectiviteit van hulp (Pijnenburg, 2010). Een dergelijke relatie ontstaat als een zorgvrager zich gehoord en begrepen voelt. Hiervoor moet de professional een brug kunnen slaan naar de belevingswereld van de ander. Veel professionals lukt dat goed, is onze ervaring. De volgende stap is cliënten ondersteunen bij het formuleren van *hun*

doelen vanuit *hun* perceptie. Deze vaardigheid blijkt één van de lastigste onderdelen van het werken met jeugd en gezinnen. Zo zien we dat – ook op plaatsen waar al geruime tijd met 1Gezin1Plan wordt gewerkt – veel professionals de doelen voor de hulp niet formuleren vanuit het perspectief van de gezinsleden, maar vanuit hun eigen invalshoek.

Bij de implementatie van de werkwijze werden we er door professionals op gewezen dat het werken volgens deze principes consequenties heeft voor hun methodisch handelen. Het lukt professionals uitstekend om hun overlegstructuren aan te passen. Want als je er eenmaal van overtuigd bent dat het beter is *met* dan *over* cliënten te praten, dan ga je daarnaar handelen.

Maar de moeite die professionals ermee hebben gezinnen te ondersteunen bij de doelformulering, illustreert dat er meer nodig is. De principes van 1Gezin1Plan vragen naast een heroriëntatie op de verhouding met en bejegening van cliënten om ontwikkeling van methodisch handelen.

We hebben gesproken met professionals die eraan gewend waren de ouders opvoedingsadviezen te geven of anderszins oplossingen aan te dragen. Ze zijn enthousiast geraakt voor een werkwijze waarbij hun werk ertoe leidt dat ouders zelf ontdekken wat ze mogelijk anders en beter kunnen doen. Ze staan volledig achter het principe dat de vraag én de oplossing van het gezin centraal staan. Maar hoe doe je dat? Hoe zorg je ervoor dat gezinnen zelf antwoorden vinden op hun vragen? Hoe gebruik je je deskundigheid om ouders te helpen zichzelf goede adviezen te geven?

Methodiek

De voorgaande vragen vormen de directe aanleiding voor onze samenwerking als auteurs van dit boek. Partners in Jeugdbeleid besloot een partner te zoeken om het methodische aspect van het werken met 1Gezin1Plan te versterken en professionals op dit punt ondersteuning te bieden.

1Gezin1Plan behelst een beschrijving van hoe het samenwerken van een team professionals rond een gezin vorm kan krijgen en hoe de coördinatie van de zorg rond een gezin, op basis van hun eigen plan, uitgevoerd kan worden. We stellen deze stappen en procedures in dit boek aan de orde.

Maar we gaan verder. We beschrijven ook welke vaardigheden, methoden en technieken behulpzaam zijn als je als professional met gezinnen werkt. In het bijzonder de methodiek om de ‘eigen kracht’ en het probleemoplos-

send vermogen van cliënten te doen toenemen. Naast hoe je zo goed mogelijk de *hulpvraag* van een gezin centraal stelt in de hulp, willen we laten zien hoe je de *oplossing* die het gezin zelf ontdekt tot de sleutel tot groei kan maken. Hiervoor benutten we de kennis en ervaring opgedaan met Gezin Centraal, een programma voor jeugdhulp waarmee in diverse instellingen in Nederland en België wordt gewerkt. Deze methodiek is beschreven in het handboek *Het gezin centraal* (Bolt, 2007).

Zo ontstond er – in nauwe samenwerking met diverse instellingen voor jeugdhulp en vele professionals die in deze sector werkzaam zijn – een synergie tussen het raamwerk 1Gezin1Plan, ontwikkeld door Partners in Jeugdbeleid, en de methodiek Gezin Centraal, ontwikkeld vanuit Buro Bolt (Ella Tacq, Renske van Bommel en Arjan Bolt). En dit werkt zo goed gezien onze gedeelde visie op hulp aan gezinnen en de consequenties hiervan voor de inhoud en organisatie van de jeugdzorg in de (nabije) toekomst.

Verhalen van professionals

We hebben ons laten inspireren door professionals die het goed is gelukt de paradigmashift om te zetten in hun handelen. De verhalen van professionals vormen het hart van het boek. Velen van hen hebben kennisgemaakt met 1Gezin1Plan en zijn erdoor geïnspireerd geraakt. Het is hun duidelijk dat 1Gezin1Plan een raamwerk is voor efficiënte samenwerking, waarbij het vooral gaat om de achterliggende visie over het samenwerken met gezinnen. Velen hebben deze visie en uitgangspunten weten te integreren in hun dagelijkse handelen. Sommigen hebben gemerkt dat dit heeft geleid tot een omslag in denken en handelen. Anderen bevinden zich wellicht nog in het omslagproces en werken eraan de principes over ‘eigen kracht’ en zelfsturing met alle consequenties van dien vorm te geven. Weer anderen zijn hier goed in geslaagd, soms lijnrecht tegen de gewoonten en procedures van de eigen organisatie of sector in. Gelukkig weten ook velen zich juist door hun eigen organisatie gestimuleerd en gesteund. Hiernaast zijn er professionals die de kans krijgen de 1Gezin1Plan-principes vorm te geven in totaal nieuwe structuren, ontstaan door de transitie van de jeugdzorg.

Elke professional die we hebben geïnterviewd voor dit boek wist bijzondere verhalen te vertellen over ervaringen met gezinnen. We hebben vooral gevraagd naar de gemaakte methodische keuzes. En daarbij waren we op zoek naar wat werkte. We hebben de ervaringen van deze professionals kunnen

gebruiken om de methodiek toe te lichten en te illustreren. De casuïstiek is gebaseerd op de werkelijkheid, maar sterk aangepast. Als je een gezin denkt te herkennen dan is dat toeval. We hebben de namen, de context en de gezinssituatie onherkenbaar gewijzigd. De oplossingen die de professionals kiezen in de verhalen zijn wel aan de werkelijkheid ontleend. Ook de namen van deze professionals zijn gefingeerd.

We hebben gesproken met professionals van uiteenlopende pluimage – uit de ambulante jeugdzorg, de ggz, de jeugdbescherming, het algemeen maatschappelijk werk, het onderwijs en de sector voor mensen met een lichte verstandelijke beperking.

Uiteraard vonden we wat betreft benadering en achtergrond verschillen. Die kunnen in de samenwerking in een team rond een gezin bezwaarlijk zijn. Door vooral te vragen naar succeservaringen, hebben we geleerd dat professionals elkaar ook juist kunnen inspireren en stimuleren als ze een gezin vanuit een verschillende invalshoek benaderen. Zeker als de basisprincipes over hulp aan gezinnen gezamenlijk onderschreven worden.

Verder hebben we één ouderpaar geïnterviewd. In het begin van deze inleiding heb je kennis met hen kunnen maken. Dit zijn ouders die te kampen hebben gehad met uitzonderlijk veel tegenslag binnen hun gezin. Mede hierdoor kregen ze op een zeker moment te maken met vertegenwoordigers van meer dan twintig instanties. Met een aantal hiervan leefden ze in onmin. En er waren zorg- en dienstverleners die elkaar in de wielen reden. Op een gegeven moment is het vertrouwen van deze mensen in hulpverleners tot een nulpunt gedaald. Het optreden van twee professionals heeft dat vertrouwen weer doen groeien. De ouders waren bereid ons te vertellen wat ze hebben gewaardeerd, maar ook wat ze lastig of pijnlijk vonden in hun ervaringen met 1Gezin1Plan. Zo geven ze ons de mogelijkheid te leren van hun feedback en ervaringen, wat we zien als een groot voorrecht.

Opbouw van de handleiding

We behandelen in de hoofdstukken van dit boek gedetailleerd verschillende methoden, vaardigheden en gesprekstechnieken die kunnen bijdragen aan het vergroten van de 'eigen kracht' van een gezin. We volgen daarbij de fasen van het proces van het vormen, bespreken, realiseren en evalueren van een gezinsplan. Hierbij gaat het om onderwerpen als: het ondersteunen

van gezinnen bij het formuleren van hun eigen doelen, aansluiten bij de samenwerkingsrelatie en het tempo van gezinsleden (hoofdstuk 2), en het ondersteunen van gezinnen bij het mobiliseren van hun netwerk (hoofdstuk 3). We stellen ook de meer procedurele aspecten van 1Gezin1Plan aan de orde, zoals: een gezinsplan opstellen, een zogenoemd rondetafeloverleg voorbereiden, organiseren en begeleiden, samenwerken met collega's van andere instellingen, en procesbewaking en evaluatie (hoofdstuk 4).

Stapsgewijs beschrijven we een methodiek waarin gezinsleden niet alleen de doelen bepalen, maar waarbij zij ook zelf de antwoorden vinden op de hulpvragen die zij zichzelf gesteld hebben. Daarom is er ook een hoofdstuk opgenomen met de beschrijving van verschillende instrumenten en vaardigheden voor het werken aan meetbare en duurzame gedragsverandering (hoofdstuk 5). En gaan we in op het belang van zelfreflectie (hoofdstuk 6). We starten het eerste hoofdstuk met het bespreken van doel en uitgangspunten van 1Gezin1Plan en de methodiek Gezin Centraal.

Samen vormen de hoofdstukken een praktische handleiding voor methodisch werken met gezinnen, met steun van hun sociale netwerk en betrokken professionals, op basis van één gezinsplan. Een handleiding voor ieder die betrokken is bij de zorg en hulp aan gezinnen, in welke rol en vanuit welke professionele achtergrond of deelsector dan ook. Als professional kun je altijd bijdragen aan het versterken van de kracht van de gezinnen waarmee je werkt. Ook als je een klein aandeel hebt in de hulp of geen onderdeel bent van een team rond een gezin.

We hopen dat deze handleiding je stimuleert en inspireert om je specifieke deskundigheid en persoonlijke creativiteit optimaal te benutten ten behoeve van de gezinnen die je dagelijks ontmoet.

1 **Doel en uitgangspunten van 1Gezin1Plan & Gezin Centraal**

1.1 Inleiding

'Door te werken met 1Gezin1Plan is bij mij het geloof ontstaan dat deze ouders tot meer in staat zijn dan ik vooraf dacht. Ik denk dat het van wezenlijk belang is te durven geloven dat cliënten tot wonderen in staat zijn.'

Dit is de uitspraak van Marloes. Ze biedt dagelijks hulp aan gezinnen die te kampen hebben met een complex aan problemen en waarbij er bij ten minste één van de ouders sprake is van psychiatrische problematiek. Meestal gaat het om gezinnen die te maken hebben met een scala aan instanties. Veel van deze gezinnen raken het overzicht kwijt. En niet alleen vanwege hun eigen gecompliceerde omstandigheden. Als elke instantie een eigen 'behandelplan' wil volgen, draagt dat bij aan de chaos en de verwarring van de gezinnen. Toch zijn we het lange tijd zo gewend geweest in de jeugdsector – en dit blijkt nog steeds regelmatig de praktijk te zijn in de hulpverlening aan gezinnen.

Marloes werkt al enige tijd met 1Gezin1Plan, een werkwijze en raamwerk voor intersectorale samenwerking tussen professionals rond een gezin, erop gericht de 'eigen kracht' en zelfsturing van gezinnen te versterken (Van der Zijden & Diephuis, 2013). Dankzij 1Gezin1Plan is de samenwerking verbeterd tussen de instanties rond de gezinnen waar Marloes mee werkt. De professionals van alle betrokken instanties werken nu, met de gezinsleden en hun sociale netwerk, als één team samen aan een gezinsplan.

Aan de werkwijze van 1Gezin1Plan ligt de visie ten grondslag dat de hulp aan het gezin dient te leiden tot toename van de zelfsturing en 'eigen kracht' van de gezinsleden, die als samenwerkingspartners worden gezien. Niet de hulpverleners, noch de problemen en stoornissen, maar het gezin en de gezinsleden zelf, met hun vragen en wensen, staan centraal. Marloes voelt zich door deze visie aangesproken en dit heeft bijgedragen aan een funda-

mentele omslag in de manier waarop ze naar gezinnen kijkt en over hulpverlening denkt.

‘Eigen kracht’ is een populair begrip. We leven in een tijd waarin de overheid de ‘eigen kracht’ van burgers ziet als uitgangspunt voor beleid. Versterken van ‘eigen kracht’ van gezinnen en jeugdigen is een hoofddoelstelling in de transitie van de zorg voor jeugd. Van professionals in de jeugdsector wordt gevraagd hun werkwijze hierop af te stemmen. Ook als zij te maken krijgen met de gezinnen die Marloes dagelijks ontmoet. Dat leidt tot de vraag: Hoe kun je *concreet* de ‘eigen kracht’ van ‘multi-problem-’ of ‘zorgmijdende’ gezinnen versterken? Dit boek biedt een antwoord op dit vraagstuk.

1Gezin1Plan leidt niet vanzelf tot versterking van de ‘eigen kracht’ van gezinnen. Niet de vorm of de procedure – hoe functioneel ook – maar het contact tussen professionals en cliënten is bepalend. Daarom krijgen de principes van ‘eigen kracht’ en zelfsturing gestalte in je methodisch handelen als hulpverlener. Hiervoor maken we gebruik van de werkzame bestanddelen van Gezin Centraal, een al bestaand gezins- en oplossingsgericht methodisch programma voor jeugdhulp. We beschrijven aan de hand van de Gezin Centraal-methodiek welke vaardigheden en technieken bruikbaar zijn in de begeleiding van gezinsleden bij het formuleren van hun eigen doelen en het opstellen van hun gezinsplan, en hoe je kunt samenwerken met personen uit het netwerk van het gezin bij het opstellen en uitvoeren van dit gezinsplan. We laten ook zien hoe je met behulp van elementen van Gezin Centraal de *oplossingen* die het gezin zelf ontdekt tot de sleutel van hun groei kan maken.

1.2 De bedoeling van de hulp aan gezinnen als vertrekpunt

Als het je taak is om gezinnen hulp te bieden omdat zij zijn vastgelopen in tal van problemen op meerdere levensgebieden, wat is dan de *bedoeling* van je werk? Gaat het erom dat de problemen van het gezin waarmee je werkt, verdwijnen? Of heeft het iets te maken met het behalen van de doelen van het gezin? Maar wie zegt dat als het gelukt is om een bepaald probleem op te lossen en een doel te realiseren, het gezin automatisch beter functioneert? Of dat de gezinsleden dan gelukkiger zijn?

Je zult vermoedelijk de situatie wel kennen dat er zich na een periode van vooruitgang nieuwe klachten en zorgen aandienen in een gezin. Soms kunnen de omstandigheden van een gezin zo structureel problematisch lijken dat je inspanningen maar weinig lijken op te leveren. Soms begeleid je een gezin al tamelijk lang en is het alsof je steeds van voren af aan moet beginnen.

In dergelijke situaties is het gerechtvaardigd om je af te vragen: Wanneer ben ik nu van *betekenis* geweest voor deze gezinnen? Een voor de hand liggend antwoord luidt: Je bent van betekenis als je de ‘eigen kracht’ van je cliënten hebt weten te versterken. Zoals gezegd, lijkt er brede steun te zijn voor ‘eigen kracht’ als doelstelling van hulp. Toch kun je je afvragen wat er precies bedoeld wordt met deze term. Ter toelichting introduceren we een andere veelgebruikte term.

Wij zien het begrip ‘empowerment’ als een goede omschrijving voor de *bedoeling* van de hulp aan gezinnen. Empowerment is te omschrijven als ‘het geloof in eigen mogelijkheden en capaciteiten om het leven positief te beïnvloeden en het vinden van de kracht om dat geloof te benutten om de controle over het eigen leven te hebben’ (Bolt, 2007). Hoewel het mogelijk is empowerment veel breder te interpreteren, bijvoorbeeld als eigenschap van of doelstelling voor een sociale groep, kiezen we er hier voor het begrip toe te passen op de relatie tussen hulpverlener en gezin.

Empowerment ontstaat als de gezinsleden de kracht in zichzelf én in hun sociale omgeving weten te vinden om hun eigen leven zelfstandig aan te kunnen (Van Regenmortel, 2008). Dan zijn ze gesterkt in hun ‘eigen kracht’, ondanks de tegenslagen en beperkingen die binnen elk gezin in meer of mindere mate voorkomen. Dat bedoelen we met het versterken van ‘eigen kracht’ en zelfsturing, en dat zien we als missie voor het bieden van hulp aan gezinnen met complexe hulpvragen rond opvoeden, opgroeien en samenleven.

Empowerment groeit in de relatie die je ontwikkelt met een gezin. Het gaat er niet om dat gezinnen aan hun lot worden overgelaten omdat ze geacht worden vooral zichzelf te helpen. Werken aan empowerment vormt het evenwicht tussen paternalistische bemoeienis door professionals en de naïeve of onverschillige opvatting dat gezinnen zichzelf – hoogstens met behulp van hun netwerk – zonder hulp moeten zien te redden (Spierts, 1999).

1.3 De bedoeling van 'eigen kracht'

Als je 'empowerment' en 'eigen kracht' definieert als doelstelling, dan lijkt het werken met 1Gezin1Plan daar heel goed bij te passen. Toch bevordert het werken met 1Gezin1Plan niet per definitie de 'eigen kracht' van gezinnen. Soms wordt het systeem, de procedure of het middel verheven tot doel, met voorbijgaan aan de feitelijke bedoeling van de principes van 1Gezin1Plan over 'eigen kracht' en zelfsturing. Er zijn regio's die werken met 1Gezin1Plan, of iets wat er sterk op lijkt, waarbij de werkwijze vooral wordt ingezet om professionals beter te laten samenwerken. In sommige gevallen wordt al jaren gewerkt met 1Gezin1Plan zonder dat de betreffende gezinnen toegang hebben tot de gezinsplannen, die dan nooit hun eigen plannen kunnen zijn. Voor veel professionals is het lastig om gezinnen te helpen bij het formuleren van hun doelen, en hierdoor komen nog steeds veel 'gezinsdoelen' tot stand vanuit het perspectief van de hulpverlener.

In deze gevallen schiet het werken met 1Gezin1Plan zijn doel voorbij en leidt het 'systeem' of de 'procedure' een eigen leven. De consequenties van het werken met en het versterken van de 'eigen kracht' van cliënten en gezinnen zijn immers niet doorgevoerd in de werkwijze.

Iets vergelijkbaars kan gebeuren met de fraai geformuleerde idealen over de flexibele, laagdrempelige, toegankelijke hulp die nagestreefd wordt bij de transitie van de jeugdzorg. De *vorm* van het werken via buurt- en wijkgerichte teams is 'in'. De vraag is echter of er voldoende is nagedacht over de *bedoeling* hiervan. En over de consequenties van deze idealen, afgezien van het feit dat de transitie kostenbesparend dient te zijn.

De vorm en wijze van organiseren – ook al noemen we het 1Gezin1Plan – garanderen niet dat het gezin centraal staat in de hulp. Ook kunnen omstandigheden belemmerend werken in je missie, zoals een wantrouwende, bureaucratische bedrijfscultuur of – zoals in het geval van Marloes – een sterk op het medisch model gebaseerde benaderingswijze van cliënten.

Marloes is vanuit haar vakmatige achtergrond altijd gewend geweest te bepalen wat er mis was met haar cliënten en wat zij moesten ondernemen om ervoor te zorgen dat het beter gaat. Nu zegt ze te geloven dat haar cliënten ertoe in staat zijn wonderen te verrichten. Hoe is dat dan gegaan? Ze zegt het zelf: het begint met de *keuze* om het te durven geloven. En dat is niet eenvoudig als je werkt in gezinnen waar mogelijk zelfs de veiligheid van